

GOSZCZYŃSKA, Joanna: MROCNIE OBLICZA CZESKIEJ LITERATURY. KARUZELA MODERNIZMU. Warszawa: Elipsa, 2021. 149 s.

Irena Bilińska

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2023.70.1.11>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9053-3043>

V aršavská slavistka, bohemistka a slovakistka, univerzitná profesorka Joanna Goszczyńska sa vo svojej vedeckej práci venuje odhaľovaniu druhej tváre kultúrne fixovaných literárnych javov. V slovenskej literatúre sa jej výskumy koncentrovali na problematiku panslavizmu, romantizmu a mesianizmu; aj vďaka jej pohľadom sa slovenská mesianistická tvorba stala plnohodnotnou súčasťou kánonu slovenskej literatúry. Ďalšou časťou jej výskumu je literárnovedná bohemistika a práve interpretácie českej modernistickej prózy prináša nateraz jej posledná kniha z roku 2021 *Mroczne oblicza czeskiej literatury. Karuzela modernizmu* (Tmavé podoby českej literatúry. Modernistický kolotoč). Analyzuje v nej rôznorodé aspekty modernistických literárnych javov, zohľadňujúc posledné výskumy z oblasti literárnej vedy, histórie, antropológie, filozofie a psychológie. Vďaka tomu reflektuje javy, ktoré sú príznačné nielen pre českú literatúru, ale širšie aj pre stredoeurópsky kultúrny priestor. Takýmto spôsobom poukazuje na mnohovrstvový a polyfónny obraz českej literatúry medzivojnového obdobia, čím narúša v Poľsku petrifikovanú, stereotypnú predstavu o jednoliatom charaktere tejto línie.

V úvode knihy vysvetľuje J. Goszczyńska svoj autorský prístup, pre ktorý si zvolila me-

taforické pomenovanie „kolotoč“. Výsledkom takéhoto prístupu je okrem iného interpretačný pohyb po diferencovaných literárnych fenoménoch, od literatúry krásnej až po literatúru populárnu, od angažovanej po gotickú. J. Goszczyńska sa venuje tvorcom, ktorých literárna tvorba dlho ostávala na okraji čitateľského záujmu. Jej cieľom je iniciovať zmenu v doposiaľ kanonizovanej hierarchii literárnych diel a autorov. Ukazuje odvrátenú tvár dobovej reality, motívy utrpenia, bolesti, choroby, odlišnosti, dvojnícva, outsiderstva, šialenstva a posadnutosti. Význam slova kolotoč sa preto týka aj interpretácií literárnych prístupov, postáv, gest, postojov a emócií, pre ktoré si našla interpretačný kľúč v dielach Friedricha Nietzscheho, Arthura Schopenhauera, Julie Kristevovej, Rity Felski a ďalších.

Kniha prináša bravúrne interpretácie diel modernistických tvorcov, ktorí realizovali dobovo príznačné prepojenie literatúry, umenia a vedy, pohybujúc sa na pomedzí výtvarného umenia, filozofie, teológie a psychológie. Dieľa analyzuje v kontexte životných osudov ich tvorcov, literárnych a intertextuálnych nadväzností i kultúrnych a spoločensko-politických súvislostí.

Interpretačnú časť otvára štúdia o prozaickej tvorbe Josefa Čapka. Jej hlavným cieľom je

120 nájst' dôvody pre zaradenie Čapkovej tvorby do literárneho expresionizmu. J. Goszczyńska tu nadväzuje na diskusiu prebiehajúcu v českom kultúrnom prostredí na túto tému a vši-ma si aj Čapkov ambivalentný postoj k expresionizmu. Upozorňuje však na vzťah medzi expresionistickým vedomím tvorcu a literárnou praxou a rovnako poukazuje na význam spisovateľových programových prehlásení a nutnosť reflexie čisto umeleckých skutočností. Tento postulát výskumne realizuje na príklade interpretácie motívov telesnosti, deformovaného, škaredého tela v Čapkovej novátorskej poviedke *Syn zla* (1917). Upozorňuje na kubistické východiská zobrazovania postáv, nietzscheovskú ideu nadčloveka a súvislosti s komunizmom. Dospieva k zisteniu, že analýza motívov tela v tejto poviedke jednoznačne potvrdzuje expresionistický rukopis autora v kontexte ideálu zrodu nového človeka. Poukazuje na to, že Čapkov spôsob zobrazovania deformovaných, neprirodzených tiel nie je výsledkom odtrhnutia od reality, ale naopak, je odpoveďou na vojnu deformovanú realitu a ontologickú situáciu samotného tvorcu.

V ďalšej štúdii pokračuje interpretáciou textov, ktorých cieľom je otriasť čitateľom a prinútiť ho k zamysleniu sa nad gnozeologickými kategóriami. V miniorománe Ladislava Klímu *Utrpení knížete Sternenhocha* (1928) upúšťa od frekventovaného filozofického spôsobu interpretácie diel tohto autora a vytyčuje si vlastnú cestu, v ktorej nadväzuje na gotickú tradíciu v literatúre. V úvodnej časti poukazuje na výskumy, ktoré v postgotickej tvorbe identifikujú symboliku freudovského podvedomia a vnímajú ich nielen ako literárnu konvenciu, ale tiež ako estetickú kategóriu, ktorá poukazuje na filozofický rozmer. Následne zdôrazňuje, že L. Klíma využíva vo svojich dielach väčšinu znakov typických pre gotickú tvorbu, a dokazuje, že gotické kategórie hnyu a odporu sa stali pre neho nielen základnou estetickou kategóriou, ale takisto spôsobom na vyjadrenie vlastného svetonázoru. Potvrdenie tejto tézy nachádza J. Goszczyńska na viacerých textových úrovniach Klímovho románu; poukazuje

na to, že hlavnú dejovú líniu tvorí Strindbergov boj pohlaví, s premenlivými úlohami obete a násilníka. Na pozadí tohto boja identifikuje literárnu kategóriu šoku, ktorú interpretuje podľa teórie R. Felski. Takáto interpretačná cesta jej umožňuje postaviť L. Klímu do radu vedľa takých autorov ako Fiodor Michajlovič Dostojevskij, Comte de Lautréamont, Marcel Proust, Antonin Artaud, Franz Kafka či Louis-Ferdinand Céline.

V torzovitom diele Jakuba Demla *Hrad smrti* z roku 1912, ktoré doposiaľ nebolo predmetom hĺbkových vedeckých analýz, rekonštruje a interpretuje dejovú osnovu a tiež špecifický autorský postup. Zvláštnu pozornosť venuje podrobnej analýze literárnych postáv a ústrednému motívu cesty, ktorý analyzuje v intertextuálnom kontexte s Danteho *Božskou komédiou*, ale aj *Labyrintom sveta a rajom srdca* Jána Amosa Komenského. V dôsledku zvoleného prístupu vyznieva Demlov motív cesty ako prejav metafyzického strachu, spôsobeného chýbajúcim pocitom spolupatričnosti, a súčasne ako pokus o skrotenie tohto strachu, ktorý J. Goszczyńska interpretuje v náboženských súradniciach. Aj tu používa metodologické nástroje novej humanistiky, najmä kultúrnej antropológie, psychoanalýzy a filozofie. Poukazuje aj na biografické motívy v dejovej rovine románu. Uvádza tiež súvislosti s tvorbou Bruna Schulza, upozorňuje na patetickú expresionistickú štylistiku a afektívno-zmyslový spôsob zobrazovania reality, ktorého výsledkom nie je efekt reprezentácie, ale dojem participácie, spoluúčasti na zobrazovanej skutočnosti. Okrem toho analyzuje pre expresionizmus príznačný archetypový čas a s ním spojenú oblasť snov, ktoré v tomto prípade nevysvetľujú, ale znásobujú hrôzu reality. V závere výkladu upozorňuje J. Goszczyńska na súvislosti medzi týmto dielom J. Demla a prózou *Dom opustenosti* básnika slovenskej katolíckej moderny Janka Silana.

Motív outsiderstva a hľadania vlastnej totožnosti ešte silnejšie rezonuje v interpretácii diel Richarda Weinera *Hra doopravdy* a *Hra na čtvrcení* (1933). Tomuto tvorcovi, kto-

rého dielo bolo dlhé roky na okraji čitateľského a vedeckého záujmu, venuje J. Goszczyńska vo svojej knihe až dve štúdie. V prvej sa venuje Weinerovmu problému s autoidentifikáciou, ktorý autor prenášal z reálneho života do svojich literárnych textov. Sústreďuje sa najmä na posledné obdobie jeho tvorby, kde sa to prejavilo v najdrastickejšej podobe. Pri interpretácii diel, v ktorých R. Weiner najvýraznejšie prezentoval problematiku kultúrnej a náboženskej odlišnosti, vyplývajúcu z jeho židovského pôvodu, emigrantskej skúsenosti a homosexuality, využíva J. Goszczyńska výskumy tak z kultúrno-literárnej, ako aj sociologicko-psychologickej oblasti. Poukazuje na frekventovaný motív rozštiepenia osobnosti, tragické úniky od „my“ k „ja“, pokusy prekračovať hranice medzi „ja“ a skupinou a kafkovské podmaňovanie a deštrukciu osobnosti, v ktorých podľa J. Kristevovej identifikuje postavu s rozpoltenou osobnosťou, človeka „homo multiplex“. V tomto kontexte sa J. Goszczyńska venuje hĺbkovej interpretácii motívov sebaakceptácie, odporu voči sebe, sebanegácie. Podobne ako v predchádzajúcich prípadoch umiestňuje analyzované texty v súradniciach českej a svetovej literatúry.

Intertextuálne nadväznosti prezentuje ešte výraznejšie v štúdií venovanej ďalšiemu dielu R. Weinerja *Dvojníci* (1916), kde analyzuje estetickú funkciu emócií v nadväznosti na dielo *William Wilson* (1840) Edgara Allana Poea. Emocionálne stavy hlavného hrdinu považuje J. Goszczyńska za základ pre definovanie jeho subjektivity, predovšetkým v kontexte jeho rozpoltenej osobnosti, ktorú spisovateľ vyjadruje v súlade s modernistickou tendenciou prostredníctvom motívu dvojníka. V tejto súvislosti nadväzuje na najnovšie výskumy Suzanne Kennovej, ale aj poľských literárnych vedcov, ktoré sa sústreďujú na úlohu emócií a afektov v literatúre. Poviedku *Dvojníci* zo zbierky *Litice* s podtitulom *Povídky o vojně* (1916) vníma ako formu takzvaného writing care, teda liečenia vojnovnej traumy. Poukazuje na príbuznosť s poviedkou E. A. Poea, ale aj na odlišnosti medzi týmito textami, najmä na

freudovské ponímanie dvojníka ako personifikáciu podvedomia, respektíve tmavej stránky osobnosti vo Weinerovom diele. Zvláštne ohodnotenie si v tejto súvislosti vyžadujú autorkine úvahy ohľadom dobových európskych kultúrno-literárnych, ale aj spoločenských reakcií na vypuknutie prvej svetovej vojny od Filippa Tommasa Marinettiho až po Henryho Barbussea. Takýto prístup jej umožňuje určiť najmenej dva české vojnové naratívy (pacifistický, demytologizujúci a deheroizujúci – R. Weiner, Vladislav Vančura a národno-vlastenec kým a heroický – Rudolf Medek, Jiří Kratochvíl, Josef Kopta), ktoré zapadajú do európskej literárno-kultúrnej diskusie ohľadom významu a estetizácie vojny. Do tohto kontextu autorka začleňuje aj tvorbu slovenských prozaikov Jána Hrušovského, Františka Švantnera a Jozefa Cígera Hronského. Na pozadí takto široko nakreslenej kultúrnej a literárnej panorámy analyzuje J. Goszczyńska estetický význam dojmov odporu a hnusu vo Weinerovom diele *Dvojníci* a interpretuje zobrazenú problematiku vojny ako individuálnu skúsenosť jedinca, spojenú so stratou totožnosti a s dramatickým pocitom metafyzickej viny.

Analýzou vojnovnej témy pokračuje pri čítaní románu *Pole orná a válečná* (1925) V. Vančuru. Je to interpretácia zvlášť aktuálna v súčasnej situácii. Všíma si Vančurovo mnohoaspektové zobrazenie vojny, originálny štýl a najmä v českej literatúre medzivojnového obdobia ojedinelú demytologizáciu vojny. Prostredníctvom analýzy zobrazovaných postáv vojakov, ktorí nejdú do boja z vlastného presvedčenia, ale z prinútenia, zo spôsobu konštrukcie deja a znázornenia totálneho charakteru vojny s jej absurditami, poukazuje na príbuznosť s románom H. Barbussa *Oheň* (1916). Okrem interpretácií estetických koncepcií autorka poukazuje aj na úlohu spisovateľa v medzivojnovom období a na hľadanie a prekračovanie hraníc jazyka pri zobrazovaní vojnovnej témy.

Interpretácie modernistickej literatúry zaradené v knihe *Tmavé podoby českej literatúry. Modernistický kolotoč* ponúkajú širokú panorámu motívov, tém a literárnych postu-

122 pov v tvorbe autorov, ktorí dlhé roky ostávali na okraji čitateľského a vedeckého záujmu. J. Goszczyńska so svojou rozsiahlou vedeckou erudíciou odhaľuje najmenejšie motívy, pohnútky, emócie a jazyk literárnych postáv, ich boj so sebou samými a svetom, určovanie a prekračovanie hraníc vlastného „ja“. Spolu s postupujúcimi analýzami nabera jej interpretačný „kolotoč“ na rýchlosti a čoraz silnejšie graduje témy sebađeštrukcie v dôsledku

voiny, zobrazenej ako individuálna skúsenosť a kolektívne šialenstvo. Hodnotou knihy sú intertextuálne nadväzosti a široké analýzy kultúrnych pomerov zobrazených v kontexte javov prítomných v dobovej stredoeurópskej a západnej kultúre a literatúre, z perspektívy najnovších vedeckých výskumov, podľa požiadaviek novej humanistiky. Kniha ponúka veľa inšpirácií a interpretačných podnetov nielen v rámci modernizmu.